



T.C.  
Kültür ve Turizm Bakanlığı  
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI  
**TÜRK HALK**  
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

GELENEK GÖRENEK VE  
İNANÇLAR



# ANADOLU HALK HEKİMLİĞİNDE GELENEKSEL OLARAK ADLANDIRILAN BAZI HASTALIKLARLA, TEDAVİLERİ ARASINDA KURULAN SEMPATİK İLİŞKİ

Alparslan SANTUR<sup>1</sup>

## GİRİŞ

Geleneksel düşüncede oldukça gelişmiş olan gözlem yeteneği, halk arasında sağlıklı ilgili değişlerin oluşmasında önemli bir faktör olup, bu durumu hastalık adlarında da görmek mümkündür. Hastalığın insan üzerindeki etkileri ve özellikle vücuttaki değişiklikler, hastalıkların adlandırılmasında öncelikli rol oynamıştır. Çeşitli enfeksiyonlara bağlı olarak vücut ısısının artması veya deride renk değişimi olması örneğin kırmızı ve sarı renklerle ilişik olarak kızamık ve sarılık hastalıklarının adlarına kaynak oluşturmuştur.

Bazı hastalıklarda yaygın olarak kullanılan bitkiler, zamanla ilgili hastalıkların adlarıyla anılmaya başlamıştır. Benzer durumu, bazı hayvanlarla ilişkilendirilen hastalıklarda da görmek mümkündür. Yine çeşitli hastalıkların tedavi uygulamalarında yoğun olarak kullanılan türbe/yatır, ocaklar, su kaynakları ve doğal yerler, zamanla ilgili hastalıkların adlarıyla anılmaya başlamıştır.

Konuyu aşağıdaki başlıklar çerçevesinde açarak, değerlendirmeye başlayabiliriz:

---

1 Etnolog. (Ethnologist) alparslansantur@hotmail.com



## BAZI HASTALIKLARLA İLGİLİ UYGULAMALAR

Söz konusu çalışma aşağıdaki hastalıkları kapsamakta olup bu hastalıklar, tedavileri ile ilgili çeşitli uygulamalar altında gruplandırılmışlardır.

### Hastalıklar

Akrep Sokması, Alazlama, Al Basması, Altınbastı/Sarılık, Aydaş, Bakırbasma/Yılcılık/Yel/Tavalama, Boğmaca, Böbrek, Bulgur Püskürmesi, Çakma, Çıban/Yara, Dalak, Dolama/Dana Burnu, Ekzema/Temriye, Elmacık, Erikleme, Et Ezilmesi, Felç, Gelincik, Göz, Hıyarcık, Isılık, İshal, İt Dirseği/Arpacık, Kellik, Kırk Basması, Kızamık, Kösti, Kuduz, Kulak Kabası, Kurbağacık, Kurdeşen, Mayasıl, Öksürük, Sancı, Saçkıran/Kılkıran, Sancı, Sara, Sıtma, Siğil, Silme, Solucan, Uyuşukluk, Uyuz, Yılan Sokması.

### Hastalıklarla İlişkili Tedavi Uygulamaları

- Bir eylemle ilişkilendirilen hastalıklar. (*Alazlama, Çakma, Silme*)
- Bir eylem ve bitkiyle ilişkilendirilen hastalıklar. (*Bulgur Püskürmesi*)
- Bir eylem ve hayvanla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Dolama/Dana Burnu*)
- Bir eylem, hayvan ve bitkiyle ilişkilendirilen hastalıklar. (*İt Dirseği/Arpacık*)
- Bazı hayvanlarla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Akrep Sokması, Gelincik, Kellik, Kösti/köstek, Kurbağacık, Kurdeşen*)
- Bazı hayvanların organlarıyla ve ocaklarla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Dalak, Et Ezilmesi*)
- Bazı hayvanların organları, bitkiler ve su kaynakları ile ilişkilendirilen hastalıklar. (*Böbrek*)
- Bazı hayvanlarla ve ocaklarla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Kuduz, Yılan Sokması*)
- Bazı maden, bitki, su kaynakları, ocaklar ve renklerle ilişkilendirilen hastalıklar. (*Altın Bastı/Sarılık*)
- Bazı maden, bitki, su kaynakları, ocaklar ve hayvanlarla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Bakır Basma/Yılcılık/Yel/Tavalama*)
- Bazı renklerle ilişkilendirilen hastalıklar. (*Kızamık*)
- Bazı renk ve ocaklarla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Al Basması*)
- Bazı sayılarla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Kırk Basması*)
- Bazı bitki, cisim, takı ve ocaklarla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Göz*)
- Bazı bitkilerle ilişkilendirilen hastalıklar. (*Aydaş, Elmacık, Erikleme, Hıyarcık, İshal, Kulak*)

**Kabası, Mayası, Saçkıran/Kılkıran, Sara/Huytutan, Solucan)**

- Bazı su kaynakları ile ilişkilendirilen hastalıklar. (*Isılık, Uyuz*)
- Bazı su kaynakları, ocak ve türbe/yatırlarla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Sancı*)
- Bazı bitki, su kaynakları, ocaklar ve doğal yerlerle ilişkilendirilen hastalıklar. (*Sıtma*)
- Bazı ocaklarla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Felç*)
- Bazı türbe/yatırlarla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Boğmaca, Uyuşukluk*)
- Bazı bitki ve türbe/yatırlarla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Çıban/Yara*)
- Bazı bitki, ocak ve yatırlarla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Siğil*)
- Bazı bitki, su kaynakları ve ocaklarla ilişkilendirilen hastalıklar. (*Ekzema/Temriye*)
- Bazı bitki ve doğal yerlerle ilişkilendirilen hastalıklar. (*Öksürük*)

**Bir Eylemle İlişkilendirilen Hastalıklar (Öncelikli)**

**Alazlama** (Vücutta çıkan kaşıntılı kızarıklıklar.)

-*Ocaklı tarafından hastanın üzeri bir örtü ile örtülüp, dualarla üzerinde süpürge otu yakılır (Güvenç Köyü/Kazan/Ankara) (Erdoğan 1997: 213).*

**Çakma** (Vücutta çıkan kaşıntılı, sulu yara.)

-*Ocaklı tarafından bir ağaca götürülen hasta, yüzü ağaca bakacak şekilde dururken, dualarla başı hizasında ağaca çivi çakılır (Güvenç Köyü/Kazan/Ankara) (Erdoğan 1997: 212).*

-Çakma olarak bilinen yüzdeki cerahatli yaralar için çakmak taşı çakılır (Uşak) (Altan 2000: 46).

**Silme** (Göz silmesi) (Gözde çıkan kabartılar.)

-*Gözler kanayana kadar kesme şekerle silinir (Ulaş/Sivas) (Polat 1995: 74).*

**Bir Eylem ve Bitkiyle İlişkilendirilen Hastalıklar**

**Bulgur Püskürmesi** (Vücutta çıkan kızartılar.)

-*Hacettepe'de bulunan ocaklı kadın ağızına doldurduğu bulguru hastalıklı bölgeye püskürtüp, okuyup, üfler ve bulgurla sıvazlar (Ankara) (Erdoğan 1999: 233).*

-*(Bulgurlama) Aynı işlem üç gün tekrarlanır* (Güvenç Köyü/Kazan/Ankara) (Erdoğan 1997: 212).



## Bir Eylem ve Hayvanla İlişkilendirilen Hastalıklar

### Dolama/Dana Burnu (Tırnak etrafındaki irinli yara.)

-*Ocaklı dolama olan parmağı üç kez ağzının içinde döndürerek ısıtıp, tükürükle okuyup, üfler* (Ankara) (Erdoğdu 1999: 237).

-*İltihaplı parmak büyük baş bir hayvanın burnuna sokulur ve bir müddet tutulur* (Manisa) (Altan 2000: 58).

-*Parmak dananın burnuna sokulur* (Ulaş/Sivas) (Polat 1995: 27).

## Bir Eylem, Hayvan ve Bitkiyle İlişkilendirilen Hastalıklar

### İt Dirseği/Arpacık

-*Ocaklı dirseği ile yarayı sıvazlar* (Ankara) (Erdoğdu 1999: 234).

-*İltihaplı bölge dirseklenir. Köyde bu işi bilen kadın dualar okuyarak dirseği ile iltihabi bölgeye vuruyormuş gibi yapar. Bu işlem üç defa tekrarlanır* (Manisa) (Altan 2000: 68).

-*Yere sırt üstü yatırılan hastanın yüzüne bir bez örtülüp, bezin üstüne bir parça ekmek konularak, bir köpeğın bu ekmeği alması sağlanır* (Manisa, Samsun, Uşak) (Altan 2000: 68-69, 70).

-*Hastanın gözü üzerine konulan mayalı ekmek birkaç gün bekletildikten sonra köpeğe yedirilip, artanlar da hastaya yedirilir. Kanatılan yaraya köpek sidiği sürülür* (Şarkışla) (Altan 2000: 69).

-*Hastanın gözü bir köpek yavrusuna yalıtılır* (Konya) (Altan 2000: 70).

-*Köpeğın su içtiği yerden alınan bir, iki damla su göze sürülür* (Manisa) (Altan 2000: 68).

-*Köpeğın su içtiği kaptaki su ile göz yıkanır* (Alanya) (Gönüllü 1996: 345).

-*Ocaklı arpayı okur ve arpayı hastanın sağına bırakır. Bu şekilde altı arpa okunduğında tüm arpalar ağızda ezilerek arpacıklı bölgeye sürülür* (Sivas) (Altan 2000: 69).

-*Hastada bu hastalık görüldüğünde arpayı okunur ve arpacık çizilir* (Balıkesir) (Altan 2000: 69).

Öncelikli olarak bir eylem (yakma, çakma, silme, püskürtme, döndürme ve ovalama) gerçekleştirilerek, hastalığın adının ifade ettiği anlamlar taklit edilmeye çalışılmaktadır. Bulgur püskürmesi, danaburnu, itdirseği/arpacık hastalıklarının tedavi uygulamalarında eylemlerin yanında, yine hastalıkların işaret ettikleri bitki ve hayvanlar da yer almaktadır.

Burada belirtilmesi gereken diğer bir husus, bazı hastalıkların fiziki görünümleri ile adlandırılmaları arasında bir ilişkinin yanında, söz konusu hastalıkların tedavileri için gerçekleştirilen uygulamaların, zamanla hastalıkların adlarına kaynaklık etmeleridir. Özellikle itdirseği hastalığı-

nın görünürde ne köpekle, ne de dirsekle bir ilgisi bulunmamaktadır. Ancak tedavide yoğun olarak köpek ve köpekle ilgili objelerin veya ocaklının dirseğinin kullanılmaya çalışılması, bir bakıma uygulamanın adlandırmada rol oynadığını göstermektedir.

Bütün uygulamalarda yoğun olarak kullanılan taklit ve temas büyüğü yanında, zaman zaman devreye giren ocaklılarla, kendilerinde var olduğuna inanılan güçten yararlanılmaya çalışılmakta, dua ritüeli ile uygulamalar aynı zamanda dinsel/büyüsel bir görünüme bürünmektedirler.

## Bazı Hayvanlarla İlişkilendirilen Hastalıklar

### Akrep sokması

-*Akrebin karnı ezilerek yaranın üzerine sürülür* (Adana) (Özgen 2007: 47).

-*Ezilen akrep yaraya sarılır* (Alanya) (Gönüllü 1996: 344).

### Gelincik (Çocuklarda görülen kızamık benzeri küçük yaralar.)

-*Hastaya gelincik eti yedirilir* (Kazan/Ankara) (Begiç 2013: 292).

### Kellik

-*"Keler" olarak bilinen bir tür kertenkele öldürülüp, yakılır ve külü kel olan yere sürülür* (Manisa) (Altan 2000: 78).

### Kösti, Köstebek (Vücutta çıkan fındık veya ceviz büyüklüğünde şişlikler.)

-*(Kösti) Ocaklı tarafından köstebeğin dışarıya attığı toprak çamur haline getirilerek, dualar eşliğinde şiş olan yerlere sürülür* (Orhaniye Köyü/Kazan/Ankara) (Erdoğan 1997: 213).

-*(Köstü) Ocaklı dualarla birlikte hastaya, ekmek arasında kurutulmuş köstebek eti yedirir* (Kazan/Ankara) (Begiç 2013: 292).

-*Köstebek diş ile yaranın etrafı çiziliyormuş gibi yapılır. Daha sonra köstebek yuvasından alınan toprak çamur yapılır ve yara olan yere sürülür* (Manisa) (Altan 2000: 84).

-*Ocaklı olan kişi köstebek toprağını okur ve hastaya verir. Hasta bu toprağı bir müddet saklar ve daha sonra atar* (Manisa) (Altan 2000: 84).

-*Köstebek ezilip, sarılır* (Manisa) (Altan 2000: 84).

-*Hastaya köstebek eti yedirilir* (Manisa, Uşak) (Altan 2000: 84).

-*Yedi köstebek yuvasından alınan toprakla çamur yapılır, hasta bu çamura yatırılır* (Sivas) (Altan 2000: 84-85).

### Kurbağacık (Çocuklarda başın büyümesi, bingıldağın kapanmaması.)

-*Baş çizilip, canlı kurbağa bağlanır.* (Ulaş/Sivas) (Polat 1995: 75)



-Canlı kurbağa başa sarılır. Ölürse hastalık geçer, ölmezse geçmez (Ulaş/Sivas) (Polat 1995: 75).

**Kurdeşen** (Vücuttaki kırmızı, kaşıntılı kabarcıklar.)

-Kurdun aşık kemiği hastanın boynuna asılır (Yeşilyurt, Sivas) (Altan 2000: 94).

-Hasta kurt aşığını boynuna takıp, üç gün her sabah ulur (Güney Köyü, Sivas) (Örnek 1981: 106).

## **Bazı Hayvanların Organlarıyla ve Ocaklarla İlişkilendirilen Hastalıklar**

**Dalak** (Karnın şişmesi, halsizlik)

-Sırt üstü yatırılan hastanın karnına bir beze sarılı hayvan dalağı konur ve ocaklı elindeki bir baltayı dalağa dokundurur (İzmir) (Altan 2000: 53).

-Aynı işlemde ocaklı kızdırılmış bir şişle dalağı çapraz bir şekilde kestikten sonra, hasta bu dalağı dört yol ağzında bir çukura gömer (İskenderun) (Altan 2000: 53-54).

-Dalak kesen kadın kuru bir hayvan dalağını hastanın dalağı üzerine koyup, dalağa bir bıçak sürer (Ulaş/Sivas) (Polat 1995: 76).

-Hasta Dalak Ocağına götürülerek, ocaklı tarafından kesme ritüeli uygulanır (Mersin) (Çıblak 2005: 206).

**Et Ezilmesi**

-Kırmızı et hafif ısıtılıp, ezilen yerin üzerine konur (Kars) (Öncül 2011: 38).

## **Bazı Hayvanların Organları, Bitkiler ve Su Kaynakları ile İlişkilendirilen Hastalıklar**

**Böbrek**

-Ocaklı tarafından hasta kişiye niyetle iğne batırılan bir koyun böbreği gömülür (Sivas) (Üçer 1989: 259).

-Böbrek taşını düşürmek için Böbrek Otu olarak bilinen (*Adiantum capillus-veneris* L.) bitkisinin toprak üstü kısımları kaynatılır ve suyu içilir (Ordu) (Altan 2000: 39).

-Yörede Kum Döken Suyu olarak bilinen bir su kaynağına gidilir (Ilgın/Konya) (Ergun 2004: 799).



## Bazı Hayvanlarla ve Ocaklarla İlişkilendirilen Hastalıklar

### Kuduz

-*Ocaklı tarafından yakalanan kuduz böceği bir ipe kırk gün tavanda asılı bırakılır. Daha sonra bir havanda toz haline getirilir ve suyla karıştırılarak hastaya içirilir (Karacalar) (Acıpayamlı ty: 93).*

-*Kuduz Ocağı olan evden ekmek yiyen hastaların iyileşeceğine inanılmaktadır. Bazen hasta evde bırakılmaktadır (Gürün/Sivas) (Gürün 2011: 167).*

### Yılan Sokması

-*Ocaklının, yılanın belirli bir bölgesinden alıp, güneşte kurutarak sakladığı yağ, hastanın eklem yerlerine, koltuk altlarına, vb. yerlerine günde üç kez sürülür (Çukurova) (Çıblak 2005: 16).*

-*Yılan Ocağına getirilen hastanın vücuduna, daha önce yılanın belirli bir yerinden alınan yağı ocaklı tarafından sürülür (Mersin) (Çıblak 2005: 207).*

Tedavide hastalıkların adıyla ilişkili hayvanlar doğrudan veya kurdeşen hastalığında olduğu gibi hayvanın kemiği, yılan sokmasında hayvanın yağı, köstebek hastalığında ise yuvadan alınan toprağın kullanılması gibi dolaylı uygulamalarla öncelikle taklit ve sonrasında da temas büyülerini işletilmeye çalışılmaktadır.

Böbrek hastalığı ile ilgili örnekte hastalıklı organla, hayvanın aynı organı ve aynı adları taşıyan bitki ve su kaynakları arasında da sempatik bir ilişki kurulmaktadır.

Uygulamalarda yer alan ocaklılar ile üç ve yedi sayılarında var olduğuna inanılan majik güçten de yararlanılmaya çalışılmakta, ayrıca dua ritüeli ile ilgili uygulamalar dinsel/büyüsel bir görünüme bürünmektedirler.

## Bazı Maden, Bitki, Su Kaynakları, Ocaklar ve Renklerle İlişkilendirilen Hastalıklar

### Altınbastı/Sarılık

-*Sarılık olan çocuk, içinde altın bilezik bulunan kaynamış su ile yıkanır (Manisa) (Altan 2000: 117).*

-*Bir altın parçası suya atılıp, bu suyla hasta ıslatılıp, yine bu su hastaya içirilir (Ankara) (Erdoğan 1999: 232).*

-*Çocuk sarı beze sarılır (Kelkit/Gümüşhane) (Balıkcı 2009: 49).*

-*Hastanın boynuna sarı altın takılır (Ulaş/Sivas) (Polat 1995: 46).*

-*Hasta kendi idrarını içer (Manisa, Erzurum) (Altan 2000: 117, 121).*



-*Bebeğin her tarafına bal sürülür. Yüzüne sarı yemeni örtülür (Ankara) (Erdoğan 1995: 104).*

-*Hastanın boynuna sarı bir taş asılır (Sivas) (Altan 2000: 118).*

-*Kahve ile limon suyu karıştırılıp hastaya içirilir (Gaziantep) (Altan 2000: 121).*

-*Ayağı sarı tavuk haşlanıp yedirilir, kanı vücuda sürülür (Ulaş/Sivas) (Polat 1995: 46).*

-*Boyuna sarı eşarp bağlanır (Ulaş/Sivas) (Polat 1995: 46).*

-*Hastanın kendi idrarı ile ıslatılan kayısı yedirilir (Sivas) (Altan 2000: 118).*

-*İçi oyulan sarı bir karpuza kuvvetli bir adamın yaptığı idrar üç sabah hastaya içirilir (Tokat) (Altan 2000: 119).*

-*Hasta sarı gülün altında yıkanır (Erzurum) (Ergun 2004: 498).*

-*İlk kırk gün içinde sarılık olan bebek, içine kırk mısır tanesinin atıldığı suyla yıkanır (Düzce) (Şahin 2016: 25).*

-*Hasta, Aziz Mahmud Hüdayi Türbesinde bulunan Sarılık Tasından üç gün su içer (İstanbul) (Altan 2000: 120).*

-*Sarılık Suyu olarak bilinen derenin kıyısında yetişen Sarılık Otu, bu su ile kaynatılarak hasta banyo yapar (Sinop) (Altan 2000: 119-120).*

-*İçine Sarılık Otu konmuş suyla hasta yıkanır (Zonguldak) (Altan 2000: 120).*

-*Gülmez Tepesinde bulunan Sarılık Pınarının suyundan içilir (Elazığ) (Altan 2000: 117).*

-*Hasta Sarılık Ocağına götürülür ve iki kaşı arasından kan alınır (Konya) (Altan 2000: 120).*

## **Bazı Maden, Bitki, Su Kaynakları, Ocaklar ve Hayvanlarla İlişkilendirilen Hastalıklar**

**Bakır Basma/Yılcılık/Yel/Tavalama** (Romatizma, kızarıklık, şişlik, ateş, ağrı.)

-*Hastanın ağrıyan yerinin üstüne kırmızı bez konur. İçinde köz bulunan bakır tava bu bez üzerinden basılır. Bu işlem üç defa yapılır (Manisa) (Altan 2000: 110-111).*

-*Ağrıyan bölgeye bakır levha sarılır (Samsun) (Altan 2000: 113).*

-*Sümüklü böceğin kabuğu dövülüp, yılanın kavı ile karıştırıldıktan sonra yaraya sürülür (Ulaş/Sivas) (Polat 1995: 25).*

-*Yılan balığı pişirilip, yenir (İstanbul) (Altan 2000: 113).*

-*Yılan kavı sarılır* (Sivas) (Altan 2000: 114).

-*Sarı yılan kızartılıp hastaya yedirilir* (Gemerek) (Altan 2000: 115).

-*Yılan kemikleri boncuk yapıлып, hastanın elbisesine takılır* (Şarkışla) (Altan 2000: 114).

-*Yılcık, *Dracunculus vulgaris* Schott. Bitkisinin yumrusu ezilip, ağrıyan bölgeye sarılır* (İzmir) (Altan 2000: 114).

-*Yılcık Otunun kökünden ilaç yapılır* (İğdır) (Öncül 2011: 39).

-*Özellikle bacaklardaki ağrılara karşı Yılcık Taşları yapıştırılır* (Balıkesir) (Altan 2000: 114).

-*Değirmenönü Köyünde bulunan Yel Pınarının suyu içilir ve bu su ile yıkanılır* (Elazığ) (Altan 2000: 112).

-*Ağrısı, sızısı olanlar, Yel Ocağında bulunan bir direğe sürünürler ve oradan aldıkları kül ve toprağı çamur yaparak, vücutlarına sürerler* (Divriği/Sivas: 617).

-*Hasta Yılcık Tekkesine götürülür* (Sivas) (Altan 2000: 114).

-*Hasta Yılcık Ocağına götürülür. Burada ocaklı bu hastalık için kullandığı bir taşı önce yalayıp, sonra hastanın ağrıyan yerlerinde gezdirir* (Mersin) (Çıblak 2005: 206).

-*Romatizmada Yel Otu ezilir ve ağrıyan yere sürülür* (Manisa) (Altan 2000: 111).

-*Özellikle romatizmalı hastalar Yel Ağacı olarak bilinen ağacı ziyaret edip, altındaki toprağıni vücutlarına sürerler* (Malatya) (Ergun 2004: 506).

-*Hasta Yel Suyu ile ağrılı yerlerini yıkar* (Alanya) (Gönüllü 1996: 239).

Her iki hastalığın adları ile bağlantılı madenler, renkler, bitkiler, su kaynakları, ocaklar ve hayvanlar tedavi uygulamalarında önemli rol oynamaktadırlar. Sarılık hastalığında, birkaç örnek dışında (sarılık taşı, sarılık suyu/pınarı, sarılık ocağı) yoğun olarak hastalığın fiziki görünümüyle doğrudan bağlantılı sarı renkli objeler yer almakta ve hasta mümkün olduğu kadar sarı renkli objelerle temas ettirmeye çalışılmaktadır. Burada kullanılan objenin kendisi (bez, idrar, bal, taş, limon, tavuk, kayısı, karpuz, gül, mısır, bitki, vb.) önemli değildir. Önemli olan bu objelerin sarı renkli olmalarıdır. Dolayısıyla bir durumun, benzeri ile etkilenmesine yönelik taklit büyüsü ile birlikte temas büyüsü de işletilmeye çalışılmaktadır. Altın madeninin kullanımında da sarı rengin önemi ortaya çıkmakla birlikte, hastalığın diğer bir adı olarak kullanılan "altınbastı" adının, burada öncelikli rol oynadığını söylemek mümkündür. Sarılık taşı, sarılık suyu/pınarı ve sarılık ocağı, benzeri örneklerde görüleceği üzere, genellikle bir söylenceyle bağlantılı uygulamalar olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sarılık hastalığıyla ilgili söylediklerimizin bir benzerini, bakır basma, yılcık, yel veya tavalama olarak adlandırılan hastalık için de söylememiz mümkündür.



## Bazı Renklerle İlişkilendirilen Hastalıklar

**Kızamık** (Çocuğun vücudunun kızarması, içi su dolu kabarcıkların oluşması.)

-*Hastaya pekmez yedirilir* (Manisa, Uşak) (Altan 2000: 82, 83).

-*Hastaya üzüm pekmezi içirilir* (Alanya) (Gönüllü 1996: 346).

-*Hastaya kırmızı elbise giydirilir. Hastanın üzerinde kırmızı eşyalar bulundurulmaya çalışılır* (Ağrı) (Altan 2000: 83).

-*Hastanın üzeri kırmızı bir örtü ile örtülür. Kırmızı şeker yedirilir* (Posof) (Altan 2000: 83).

-*Hastanın üzerine kırmızı yorgan örtülür* (Ulaş/Sivas) (Polat 1995: 48).

## Bazı Renk ve Ocaklarla İlişkilendirilen Hastalıklar

**a) Al Basması** (Yeni doğum yapmış kadınlara musallat olduğuna inanılan zararlı güçler.)

-*Loğusaya kırmızı taşlı iğne ile kırmızı kurdele takılır* (Tokat) (Altan 2000: 11).

-*Al basmasına uğradığına inanılan kadınlar Al Ocağına getirilirler. Hastalar evden ekmek, çaput veya kül alarak evlerine dönerler. Bunlar bir muska halinde yastık altında saklanır. Buna rağmen iyileşmeyen hastalar ocağa getirilerek, bir rivayete göre evin büyüklerinden birisinin Al Karısını bağladığı direğe bir tülbentle bağlanır ve bir gün orada kalır* (Gürün/Sivas) (Gürün 2011: 164).

-*Eve getirilen al aygır at hasta yatağının etrafında yedi kez dolaştırılır* (D. Karadeniz, D. Anadolu, Orta Toroslar) (Kalafat 1996: 267).

## Bazı Sayılarla İlişkilendirilen Hastalıklar

### Kırk Basması

-*Loğusa veya çocuğu doğumdan itibaren kırk gün içinde hastalandıkları takdirde Kırk Çeşit Ot, (Kahramanmaraş) aynı zamanda hastalanan başka bir çocuğun evindeki ocaktan alınan Kırk Adet Taş, (Mersin) bulunan su ile yıkanır. Çocuğun başına yumurta kabuğu (Yusufiye) veya kurt kafatası (Gaziantep) ile Kırk Defa Su dökülür* (Acıpayamlı 1974: 91).

Al basması ve kırk basması gibi, kötü güçlerden kaynaklandığına inanılan hastalıklarda yine hastalıkların adlarıyla sempatik bağ kurulan işlemler uygulanmaya çalışılmakta, al basmasında kırmızı renk ( Kızamık hastalığı için de söz konusu.) ve kırk basmasında da kırk sayısı önem kazanmaktadır.

## Bazı Bitki, Cisim, Takı ve Ocaklarla İlişkilendirilen Hastalıklar

### Göz

-Gözdeki kurtlara karşı, kaynamış su içine Göz Otu tohumları atılır ve hasta buharına tutulur (Manisa) (Altan 2000: 62).

-Göz ağrısında Göz Boncuğu takılır (Kars) (Öncül 2011: 54).

-Ocaklı, hastanın gözüne dualarla üç damla su döküp, üç kere tükürür (Laçın/Çorum) (Cingöz Santur: 357).

## Bazı Bitkilerle İlişkilendirilen Hastalıklar

### Aydaş

-Aydaş olan çocuklar yörede Aydaş Çamı olarak bilinen yaşlı bir çam ağacının gövdesindeki oyuktan geçirilir (Beyşehir/Konya) (Ergun 2004: 616).

**Elmacık** (Rahmin dışarı çıkması.)

-Elma pişirilip rahime sarılır (Ulaş/Sivas) (Polat 1995: 71).

**Erikleme** (Vücutta çıkan iri, sert, kaşıntılı kızarıklıklara verilen ad.)

-Ocaklı tarafından yedi erik kaynatılır. Dualar eşliğinde, kaynatılan sudan hastanın yüzüne sürülür. Hasta eriklerin dördünü yer, diğerlerini el değmeyecek bir yerde kurutmaya bırakır Ya-zıbeyli Köyü/Kazan/Ankara) (Erdoğan 1997: 211-212).

**Hıyarcık** (Kasıқта çıkan çıban benzeri yara.)

-Hıyar (salatalık) sarılır (Ulaş/Sivas) (Polat 1995: 29).

-Yara üzerine hıyar turşusu sarılır. (Ankara) (Erdoğdu 1999: 234)

### İshal

-İshal Otu yenir (Gürün/Sivas) (Gürün 2011: 143).

### Kulak Kabası

-Ham kabak kaynatılıp, şiş olan yerin üstüne sarılır (Yalova) (Altan 2000: 91).

### Mayasıl

-Memeli Mayasıl, Basur hastalığında Mayasıl Otu bitkisinin köklerindeki yumrulardan yutulur (Manisa) (Altan 2000: 96).

-Kırmızı çiçekli Mayasıl Otu kaynatılır ve suyu içilir (Gemerek) (Altan 2000: 99).



### **Saçkiran/Kılkıran**

-Kelliğe karşı Saçkiran (Kılkıran) Otu kaynatılıp, ilgili bölgeye sürülür. (Manisa) (Altan 2000: 78)

### **Sara/Huytutan**

-Yörede huytutan olarak adlandırılan saralı hastalar, Huykesen olarak adlandırılan yaşlı bir ardıç ağacına getirilirler. Hasta ağacın altında bir süre uyutulur. Gördüğü rüyaya göre yorum yapılır. Uyanınca ağacın altından alınan bir miktar toprak yedirilir (Divriği/Sivas) (Ergun 2004: 552).

-Bazı kötü huyları olan yetişkinler veya yaramaz çocuklar, Şuğul bölgesinde bulunan ve Huykesen Çalısı olarak adlandırılan çalılığa getirilirler. Üzerlerindeki giysiden bir parça yırtılarak, çalıya asılır. Ayrıca habersizce orada bulunan küçük havuza atılırlar (Gürün/Sivas) (Gürün 2011: 166).

### **Solucan (Barsak kurtları.)**

-Mor renkli Solucan Otu toplanıp kurutulur. Havanda dövülüp pekmezle karıştırılarak sabahları yenir (Malatya) (Altan 2000: 27).

-Çiğ veya pişirilerek Solucan Otu yenir (Gürün/Sivas) (Gürün 2011: 143).

Örnekler, bazı hastalıklarda eskiden beri kullanılan bitkilerin, zamanla ilgili hastalıkların adlarıyla anımları şeklinde ifade edilebilir. Ancak eczacılık araştırmaları, bu bitkilerin çok azının ilgili hastalıklarda etkili olabileceğini göstermektedir.

## **Bazı Su Kaynakları İle İlişkilendirilen Hastalıklar**

**Isıllık** (Vücutta çıkan kırmızı benek ve sivilce.)

*Hastalar, bir kaynak suyu olan Isıllık Suyunu içip, yanlarında götürerek banyo yaparlar (Doğanhisar/Konya) (Ergun 2004: 455).*

**Uyuz**

*Hasta Uyuz Pınarında yıkanır (K. Maraş) (Alparslan, Özturan 2010: 149).*

## **Bazı Su Kaynakları, Ocak ve Türbe/Yatırlarla İlişkilendirilen Hastalıklar**

**Sancı**

*-Genellikle sancılı bebekler getirilir. Ocaklı bebeği kucağına alıp, elindeki çubuğu Sancı Pınarının çamurlu suyuna batırarak “ Çocuğun sancısı da buraya çakılsın.” der (Divriği/Sivas) (Ergun 2004: 546).*

*-Sancılanan insan veya hayvan Sancı Türbesi çevresinde gezdirilir, alınına türbeden alı-*

*nan toprak sürülür* (Gümüşhacıköy/Amasya) (Ergun 2004: 445).

-*Ocaklı, karnı ağrıyan hastanın karnı üzerinde dualar okuyarak, başörtüsünü dolaştırır* (Mecitözü/Çorum) (Cingöz Santur: 357).

## **Bazı Bitki, Su Kaynakları, Ocaklar ve Doğal Yerlerle İlişkilendirilen Hastalıklar**

### **Sıtma**

-*Sıtmalı hastalar yörede Sıtma Gözesi olarak bilinen suda yıkanır ve suya para atarlar* (Şebinkarahisar) (Ergun 2004: 818).

-*Sıtmalı hastalar, Hatay Dörtöyl Çaylı Köyünde bulunan Sıtma Ocağı olarak bilinen ve bir üzüm ağacının kökünden akan suyla yıkanır* (Hatay) (Ergun 2004: 511).

-*Sıtma Ocağına götürülen hastanın koluna bir iplik parçası üç düğüm atılarak bağlanır* (Mersin) (Çıblak 2005: 206).

-*Sıtmalı hastalar, yörede Sıtma Çalısı olarak bilinen çalıya gelip, bez bağlarlar* (Sarıbaba/Çankırı) (Ergun 2004: 841).

-*Kırlarda yetişen ve adına Sıtma Otu denilen küçük, pembe çiçekli bitki kaynatılıp, suyu içilir* (İnegöl/Bursa) (Kartal 1998: 254).

-*Sıtmalı hasta, bir mezarlık içinde bulunan ve Sıtma Çukuru olarak adlandırılan mezar çöküntüsüne yatırılır ve uyuması istenir. Daha sonra aniden üzerine soğuk su dökülür* (Divriği/Sivas) (Ergun 2004: 572).

## **Bazı Ocaklarla İlişkilendirilen Hastalıklar**

### **Felç**

-*Kırk adet taş ateşte kızdırılır ve üzerlerine nane ve su dökülüp, hasta buharına tutulur. Taşlardan ses geldiğinde hastanın iyileşeceğine inanılır* (Bayat/Çorum) (Cingöz Santur: 357).

## **Bazı Türbe/Yatırırlarla İlişkilendirilen Hastalıklar**

### **Boğmaca**

-*Boğmaca olan çocuklar Boğmaca Dede adı verilen yatıra götürülüp, okunurlar* (Suluova/Amasya) (Ergun 2004: 616).

### **Uyuşukluk**

-*Vücutunun herhangi bir yerinde uyuşukluk olanlar Uyuşuk Türbesi çevresinde gezdirilir. Türbe toprağı hastanın alınına sürülür. Mezarın başında bulunan çukurda toplanan yağmur suyu vücuda damlatılır* (Gümüşhacıköy/Amasya) (Ergun 2004: 445).



-Vücudunun herhangi bir yeri uyuşanlar, halk arasında Uyuşuk Dede olarak bilinen Hamzabey Kabristanını ziyaret ederler (Tokat) (Ergun 2004: 471).

## Bazı Bitki ve Türbe/Yatırlarla İlişkili Hastalıklar

### Çıban/Yara

-Sulu Çıban Dedesi (Şaban Dedesi) olarak adlandırılan yatırı ziyaret edenler orada yağmum yakıp, yakılan yağdan hastanın yarasına sürerler ve üç kez yatırın etrafında dolanırlar (ErmeneK/Karaman) (Ergun 2004: 510).

-Sürk çıbanı olanlar, Sürk Ardıcı olarak adlandırılan ağacın altından aldıkları toprağı çamur yaparak yara üzerine sürerler (Divriği/Sivas) (Ergun 2004: 595).

-(Plantago lanceolata L. ve Plantago major L.) Yara Otu bitkisinin yaprakları ezilip yaraya sarılır (Giresun) (Altan 2000: 47).

## Bazı Bitki, Ocak ve Yatırlarla İlgili Hastalıklar

### Siğil

-Ellerinde siğili olanlar önce Siğil Dede Yatırı yanında namaz kıldıktan sonra orada bulunan söğüt ağacından bir dal koparıp ağacın yanına bırakırlar (Çorum) (Ergun 2004: 505).

-Elinde siğili olanlar, caminin bahçesinde bulunan çam ağaçlarından bir dal kırıp Siğil Ocağına giderler. Ocaklı, dalla siğillerin etrafını çizer ve dalı evin balkonundaki çivilere asar (Kula/Manisa) (Ergun 2004: 768).

-Siğil Otu Chelidonium majus L. bitkisinin yapraklarının saplarından akan süt siğillere sürülür (Giresun) (Altan 2000: 125).

-Siğili olan kişi elinde lokma ile Siğilli Ardıç adı verilen ağacın yanına gidip, bir dal bükükten sonra lokmayı ağacın dibine bırakır (Divriği/Sivas) (Ergun 2004: 547).

## Bazı Bitki, Su Kaynakları ve Ocaklarla İlişkilendirilen Hastalıklar

### Ekzema/Temriye

-Ekzeme, Temriye Otunun kökü çamurla karıştırılıp yara olan bölgeye sürülür (Manisa) (Altan 2000: 136).

-Temriye, Lupinus albus L. bitkisi kavrulup, lapa halde yaraya sürülür (Isparta) (Altan 2000: 139).

-Temre Ocağına götürülen hastanın yara olan yerine ocaklı birkaç kez tükürür (Mersin) (Çıblak 2005: 206).

-Temriye Suyundan üç Çarşamba günü alınan su yaraya sürülür (Alanya) (Gönüllü 1996: 239).



## Bazı Bitki ve Doğal Yerlerle İlişkilendirilen Hastalıklar

### Öksürük

-*Özellikle çocuklar hastalandığında Öksürük Tarlasına götürüp, tarladaki sudan içirirler. Ayrıca tarla sahibinin evinden ekmek alıp, çocuğa yedirirler* (Sivas) (Aşkun 2006: 262).

-*Öksürük Otu kaynatılıp, suyu içirilir* (Ardahan) (Altan 2000: 128).

Uygulamaların ortak yönü, aynı bitkilerle ilgili örneklerde olduğu gibi, bazı hastalıklar için gidilen su kaynakları, türbe/yatırlar, ocaklar ve doğal yerlerin zamanla ilgili hastalıkların adlarıyla anılmaya başlamasıdır. Burada en önemli faktör özellikle su kaynakları bakımından çeşitli söylencelerdir. Diğer yandan bu gibi yerlere gidip, tesadüfen şifa bulan kişilerle ilgili kulaktan kulağa aktarılan sözler, yine zamanla ilgili yerlerin çeşitli hastalıklarda önem kazanmasına neden olmaktadır. Ancak bitkilerle ilgili yapılan araştırmalarda olduğu gibi, bu yerler arasında en rasyonel olarak görünen su kaynaklarının da çok azının, ilgili hastalıklarda etkili olduğu görülmüştür.

## SONUÇ

Geleneksel olarak adlandırılan hastalıklarla, söz konusu hastalıkların tedavi uygulamaları arasında sempatik bir ilişki bulunmaktadır.

Bu ilişki genellikle hastalığın adının ifade ettiği duruma bağlı olarak tedavi uygulamalarını da şekillendirmektedir.

Tersine bir durumla bazı hastalıkların tedavi uygulamalarının da, zamanla hastalığın adına kaynaklık ettiğini söylemek mümkündür.

Bazı hastalıkların fiziki görünümleri, hastalıkların adlandırılmasında rol oynamaktadır.

Bazı bitkilerle gerçekleştirilen geleneksel tedavilerin dışındaki bütün uygulamalar irrasyonel görünümlü, büyüsel uygulamalar olup, burada da sempatik büyü'nün taklit ve temas ilkeleri işletilmeye çalışılmaktadır.



## YARARLANILAN KAYNAKLAR

- ACIPAYAMLI, Orhan, (1974), *Türkiye’de Doğumla İlgili Adet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Ankara: Sevinç Matb.
- ACIPAYAMLI, Orhan, (ty), “Türkiye Folklorunda Kuduz Hastalığı I”, [www.dergiler.ankara.edu.tr](http://www.dergiler.ankara.edu.tr)
- ALPARSLAN, Yaşar-Hacı Ali Özturan, (2010), *Eski Maraş’ta Örfler, Adetler ve İctimai Hayat*, K. Maraş: Öncü Basımevi.
- ALTAN, Selim, (2000), *Manisa Tıp Folkloru*, İzmir: Emek Matb.
- AŞKUN, Vehbi Cem (2006), *Sivas Folkloru I-II*, Sivas: BMS Matb.
- BALIKÇI, Gülsen, (2009), “Gümüşhane’nin Bazı Yörelerinde Doğum ve Çocukluk Çağıyla İlgili Adet ve İnanmalar”, *Gümüşhane Halk Kültürü Alan Araştırmaları*: 1-53.
- BEGİÇ, H. Nurgül, (2013), “Ankara Kazan Yöresinde Halk Hekimliği”, **2. Uluslar arası Ankara-Kazan ve Çevresi Halk Kültürü Sempozyumu ve Uluslar arası Sanat Çalıştayı**: 289-293
- CİNGÖZ SANTUR, Meltem, (ty), “Çorum İli Geleneksel Tedavi Yöntemleri”, *Çorum Halk Kültürü*, Ankara: Sistem Ofset.
- ÇIBLAK, Nilgün, (2005), “Çukurova’da Halk Hekimliği ve İlgili Uygulamalarda Eski Türk İnançlarının İzleri”, *Türk Kültürü*, Sayı 507-508, Yıl XLIII, 199-214
- ÇIBLAK, Nilgün (2005), *Mersin Tahtacıları*, Ankara: Başkent Matb.
- ERGUN, Pervin, (2004), *Türk Kültüründe Ağaç Kültü*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- ERDOĞAN, Zübeyde, (1995), “Ankara Çubuk Kargın Köyü’nde Doğumla İlgili Adet ve İnanmalar”, *Türk Halk Kültüründen Derlemeler*, 1993: 101-106.
- ERDOĞAN, Zübeyde, (1997), “Ankara’nın Kazan ve Kalecik İlçelerinde ve Bunlara Bağlı Köylerde Halk Hekimliği”, **V. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi, Gelenek, Görenek, İnançlar Seksiyon Bildirileri**: 207-216.
- ERDOĞDU, Şeref, (1999), *Ankaram*, Ankara: Moro Yayıncılık.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, (1996), “Alanya Halk İnançlarında Su Motifi”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri*: 237-240.
- GÖNÜLLÜ, Ali Rıza, (1996), “Alanya Folklorunda Halk Hekimliği”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri*: 343-347.
- KALAFAT, Yaşar, (1996), “Türk Halk İnançlarında Hususiyile Doğu Anadolu’da ve Orta Toroslar’da Kırk Motifi”, *Alanya Tarih ve Kültür Seminerleri*: 265-270.
- KARTAL, Numan (1998), *İnegöl Folkloru*, İnegöl: Golden Print.
- ÖNCÜL, Kürşat (Yayına Hazırlayan), (2011), *Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Halk Hekimliği (Kars-İğdir)*, Kars: Kafkas Üniversitesi Türk Halkbilimi Uygulama ve Araştırma Merkezi Yayınları: 2.
- ÖRNEK, Sedat Veyis, (1981), *Sivas Ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Batıl İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki*, Ankara: Ankara Üniversitesi, DTCF Yayınları.

- ÖZGEN, Zübeyde Nur, (2007), **Adana Merkez Halk Hekimliği Araştırması**, Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- POLAT, H. Hüseyin, (1995), **Sivas Ulaş'ta Halk Hekimliği Uygulamaları**, Ankara: Ürün Yayınları.
- PÜRLÜ, Kadir, Musa Törnük, Muharrem Demir, Mehmet Alkan, Adem Bedir (Yayına Hazırlayanlar) (2011), **Gürün Kültür Envanteri**, Ankara, Ankara Ofset.
- ŞAHİN, Hatice, (216), "Düzce'de Halk Hekimliği Üzerine Bazı Gözlemler", **Düzce Sempozyumu**, 24-32.
- ÜÇER, Müjgan, (1989), "Sivas'ta Folklorik Tıp ve Bunun Modern Tıptaki Yeri", **Türk Halk Hekimliği Sempozyumu Bildirileri**: 253-266.